

De mbo-docent - Jack of All Trades?

Een verkenning naar bevoegdheden van docenten in het mbo.

“Studenten in het mbo hebben te maken met een sterk veranderende arbeidsmarkt en samenleving. Van mbo-docenten vraagt dit dat zij studenten voorbereiden op hun toekomst in de maatschappij. Dus niet alleen opleiden voor een beroep, maar ook voor een leven lang ontwikkelen en voor goed burgerschap. Dat alles doen zij niet alleen, maar samen met hun collega’s, binnen de mbo-school en in de beroepspraktijk. Daarmee is het beroep van mbo-docent een rijk en gevarieerd beroep met tal van leer- en ontwikkelmogelijkheden”

Bovenstaande tekst komt uit het ‘Beroepsbeeld van de mbo-docent’ en geeft weer dat de taken van de mbo-docent divers zijn en liggen op verschillende vlakken. In het opleiden voor het beroep zitten veelal praktische vaardigheden die ontwikkeld en inge oefend moeten worden; de docent als meester en de student als gezelschap. Daarnaast is er de ontwikkeling van de student in het algemeen; het ontwikkelen van generieke vaardigheden; de docent als bron en verspreider van kennis. Tot slot heeft de docent een rol als pedagoog in het ontwikkelen van goed burgerschap.

In de primaire taak, die van het verzorgen van onderwijs voor studenten, heeft de mbo-docent al op drie verschillende gebieden kennis en vaardigheden nodig. Daarnaast houdt de mbo-docent zich ook bezig met het leren van en met collega’s, het organiseren van het onderwijs en het vernieuwen van onderwijs.

Dit alles in ogenschouw nemend, lijkt de mbo-docent van alle markten thuis te moeten zijn. Een ‘Jack of All Trades’ – met het gevaar dat hij ook ‘Master of None’ wordt.

De afwisseling in taken en verantwoordelijkheden zorgt er enerzijds voor dat het werken in het mbo afwisselend is. Anderzijds is niemand goed in het verzorgen van alle vakken en dreigt de kwaliteit van onderwijs in het geding te komen. Volgens de laatste Staat van het Onderwijs zijn er al vakken waarin het tekort zodanig is dat dit het geval is – de Inspectie benoemd dan vooral Nederlands, een vak waar een lerarentekort zichtbaar is, maar ook in technische vakken en bepaalde talen dreigt een lerarentekort.

Leeswijzer van dit whitepaper

In dit whitepaper schets ik eerst de huidige situatie. Dit om aantoonbaar te maken waar de schoen eventueel zou kunnen wringen. Vervolgens spits ik het toe op het mbo en komen ook de resultaten uit het zelf uitgevoerde onderzoek naar voren.

Hoewel diverse leidraden voor praktijkgericht onderzoek gebruikt zijn bij het uitvoeren van het onderzoek waar dit whitepaper de resultante is, is dit geen officieel onderzoeksrapport. Het onderzoek heeft ook geen opdrachtgever: het is puur uit mijn eigen nieuwsgierigheid geboren. Ik vind er wat van, en om mijn mening te onderbouwen wil ik altijd graag data hebben.

Er is een verkennend onderzoek uitgevoerd naast een uitgebreide literatuurstudie. Omdat de respons uit het verkennend onderzoek relatief klein was (469 antwoorden op een totale populatie rond de 31.000 personen werkzaam als docent in het mbo) én de respondenten vermoedelijk geen representatie van de gehele groep is (de enquête is uitgezet via social media kanalen waarop slechts een beperkte groep docenten actief is), zijn de resultaten slechts indicatief.

Middelburg, mei 2020

Jet Idskes

Achtergrond

In 2018 is het onderzoek 'Ruim baan voor leraren' uitgevoerd. Uit dit onderzoek kwam naar voren dat het huidige stelsel van bevoegdheden complex en op onderdelen rigide is. Tussen sectoren worden schotten ervaren en er zijn knelpunten die te vertalen zijn als een kwalitatief en kwantitatief lerarentekort. Er werd een advies uitgebracht om het huidige stelsel van eerste- en tweedegraads bevoegdheden voor het vo ter discussie te stellen. Een wijziging die volgens een enquête van de AOb weinig draagvlak had.

Toch gaf het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen de opdracht aan VOION scenario's te verkennen; wat is nodig om te komen tot een toekomstbestendig bevoegdhedenstelsel?

De conclusie van dit verkennende onderzoek was dat het vo drie typen leraren nodig heeft:

- De breed pedagogische groepsleerkracht – vergelijkbaar met pabo-gediplomeerden voor bijvoorbeeld praktijkonderwijs en voortgezet speciaal onderwijs. Deze groepsleerkracht verzorgt (vrijwel) alle lessen en moet vooral pedagogisch bekwaam zijn.
- De vakspecialisten, die een beperkt gebied hebben waarin ze lessen verzorgen, bijvoorbeeld het algemeen vormend onderwijs (avo), beroepsgerichte vakken, kunstvakken of lichamelijke opvoeding. De vakspecialisten zouden ingezet kunnen worden in verschillende vormen en op verschillende niveaus binnen het vo.
- De 'clusterexpert'; docenten die meerdere verwante vakken kunnen doceren- een tussenvorm tussen de groepsleerkracht en de vakspecialist, die breder inzetbaar is in de vakken, maar smaller in de schooltypen. Als voorbeeld wordt 'de techniekdocent' genoemd.

Hiernaast zou er behoefte zijn aan een aparte bevoegdheid of specialisatie om aan de ondersteuningsbehoefte van de leerlingen in praktijkonderwijs en voortgezet speciaal onderwijs te voldoen.

Een dergelijke driedeling in taken van leraren vraagt een ander stelsel van bevoegdheden dan het huidige stelsel, een vernieuwing waarvoor recent (februari 2020) een Commissie Onderwijsbevoegdheden¹ in het leven is geroepen. Aan de commissie de taak te kijken naar wat het onderwijs nodig heeft als het gaat om de bekwaamheidsgebieden vakinhoud, vakdidactiek en pedagogiek. Hun opdracht is te komen tot een voorstel waarin eventuele nieuwe bevoegdheden ontstaan die dan meegenomen kunnen worden in de invulling van lerarenopleidingen.

De commissie is samengesteld uit (voornamelijk) mensen met een onderwijsachtergrond, echter zonder een vertegenwoordiging direct vanuit het mbo in de vorm van een docent of een schoolleider, waar vanuit po en vo wel mensen met een dergelijke achtergrond in de commissie zitting hebben.

Door middel van dit whitepaper wil ik aandacht vragen voor de (aparte) status van het mbo in de vraag naar een ander bevoegdhedenstelsel. Deze aandacht is nodig, omdat het mbo in de eerdere onderzoeken nog geen aandacht heeft gekregen én omdat zowel student als docent in het mbo uit andere groepen bestaat dan deze groepen in het vo.

¹ Commissie onderwijsbevoegdheden, via de website onderwijsbevoegdheden.nl is de opdracht van de commissie te vinden. Ook de leden van de commissie zijn hier te zien. Het laatste nieuwsbericht op de website dateert van februari 2020.

Het huidige stelsel van onderwijsbevoegdheden

Het huidige stelsel van onderwijsbevoegdheden is (alle uitzonderingsmogelijkheden, overgangsregels en tijdelijke mogelijkheden daargelaten) in de grond relatief simpel en maakt een onderscheid naar schoolsoort, wat ook gezien zou kunnen worden als een onderscheid naar leeftijd van de leerling.²

Tot 12 jaar

Kinderen tot 12 jaar ontvangen onderwijs in het basis- of primair onderwijs (po). Om les te mogen geven in het po is het nodig dat de pedagogische academie voor basisonderwijs (hierna pabo) is afgerond. Met een diploma pabo mag ook aan het laagste niveau³ van het voortgezet onderwijs (vo) les worden gegeven: het praktijkonderwijs. Dit praktijkonderwijs wordt verzorgd door speciale praktijkscholen en door een groot aantal roc's als zogenoemde entree-opleiding. Pabo is in principe een hbo-opleiding, sinds een aantal jaren ook als wo-studie mogelijk, waarbij de 'academische pabo' geen bredere bevoegdheid geeft.

12 tot 15/16 jaar

Na het doorlopen van het po, vervolgt de leerling het onderwijs op het vmbo (vier niveaus), havo of vwo; het voortgezet onderwijs (vo). Voor de havo en vwo geldt dat de eerste drie leerjaren benoemd zijn als 'de onderbouw'.

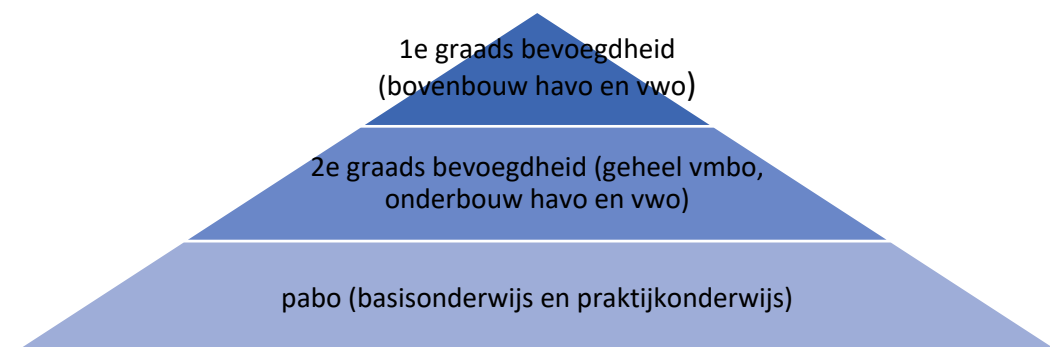
Om les te mogen geven aan het gehele vmbo en de onderbouw, is een lerarenopleiding nodig op minimaal hbo-niveau, die leidt tot een tweedegraads bevoegdheid. Vanuit veel universiteiten is naast een vakgerichte studie een educatieve minor te volgen, die ook zorgt voor een tweedegraads bevoegdheid.

16 jaar en ouder

Leerlingen van 16 jaar en ouder hebben óf het vmbo afgerond en gaan naar het mbo, óf gaan verder in de bovenbouw van het VO. Voor vmbo-t leerlingen (ook wel mavo genoemd) geldt dat zij de keuze hebben tussen deze twee richtingen.

Om les te mogen geven aan de bovenbouw VO is een docentenopleiding op wo-niveau nodig: een eerstegraads bevoegdheid.

In schema:

² In dit stuk wordt uitsluitend gesproken over kinderen met een regulier schoolverloop. Voor specifieke doelgroepen is (uiteraard) specifiek onderwijs noodzakelijk.

³ Het is niet meer politiek correct om te spreken van 'lagere' en 'hogere' niveaus. Echter heb ik nog geen alternatief gevonden – en is er wettelijk ook sprake van niveaus, zeker in het mbo. Rekenkundig is 2 lager dan 4. Ik kies er omwille van de leesbaarheid dus voor wél te spreken over hogere en lagere niveaus. Dat is op geen enkele wijze een oordeel over theoretisch of praktisch onderwijs.

Bevoegd, en onder-of overbevoegd

De scheiding tussen de docent met een 1e en met een 2e graads bevoegdheid lijkt er een te zijn die met een schaar te knippen is. Maar uit onderzoek van Centerdata bleek dat ongeveer 5% van alle lessen onbevoegd worden gegeven en de schaar dus niet altijd goed knipt.

Vooraf de technische vakken (Natuurkunde, Scheikunde, Wiskunde) worden vaak gegeven door docenten die daarvoor niet juist bevoegd zijn. Dat wil niet zeggen dat de docent helemaal niet bevoegd is – vaker is er sprake van zogenoemde ‘onderbevoegdheid’.

Een docent die tweedegraads bevoegd is (vmbo en onderbouw), maar les verzorgt waarvoor een eerstegraads bevoegdheid nodig is (bovenbouw), is onderbevoegd.

Daarnaast worden er ook lessen verzorgd waarvoor de bevoegdheid er sec genomen niet is. Een tweedegraads bevoegdheid heeft vaak opgeleid voor de ‘klassieke’ vakken in een bepaald domein, maar niet per se voor de relatief nieuwe profielen in het vmbo. Ook voor een aantal ‘nieuwe’ vakken (denk aan Rekenen) is er (nog) geen lerarenopleiding.

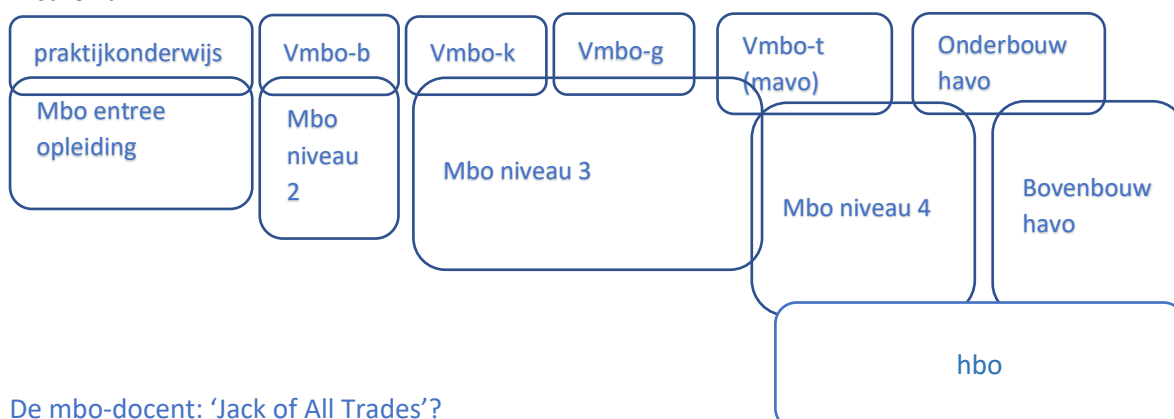
Over onderbevoegdheid zijn geen actuele cijfers bekend, de laatste rapportage dateert van 2014, waaruit toen bleek dat er geen duidelijk zicht was op het feitelijk onbevoegd lesgeven. Men wilde wel graag een registratie van bevoegdheden, vergelijkbaar met het BIG register voor de zorg. De hoop van de regering was hiervoor gericht op het lerarenregister, waarvan de invoering nooit van de grond is gekomen.

De rechtvaardigingsgronden waarom er binnen de school onbevoegd onderwijs werd verzorgd liepen uiteen. Het meest werd genoemd dat de onbevoegde docent voldoende bekwaam werd geacht. Daarnaast werden redenen als ‘er is geen lerarenopleiding’ (vakken als rekenen, mens en maatschappij, informatica en vmbo-profielen) genoemd en gaven vmbo’s (zeker die met een b/k richting) aan dat pabogediplomeerden breed inzetbaar waren en de school koos voor zo min mogelijk verschillende docenten voor een klas. Het feitelijk onbevoegd lesgeven ging ook vaak om zogenoemde ‘resturen’; een klein deel van de aanstelling van de docent.

Doorstromen en stapelen

Het Nederlandse onderwijsstelsel is zodanig ingericht dat er vrijwel altijd mogelijkheden zijn van niveau te wisselen. Dat kan horizontaal – veranderen van niveau, meestal van een hoger niveau naar een lager niveau, maar ook voor opstromen zijn mogelijkheden. Over het algemeen geeft een afgeronde opleiding op het ene niveau recht op toelating op een opleiding op hoger niveau, vaak in een gelijk of opeenvolgend leerjaar. Zo kan (theoretisch) een leerling vanuit het praktijkonderwijs via mbo niveau 2, 3 en 4 naar hbo en uiteindelijk naar wo.

In schema:

De mbo-docent: ‘Jack of All Trades’?

In de praktijk vinden de meeste verplaatsingen plaats van vmbo-t naar havo; de 'havo na mavo' route die in 2014/2015 door 17% van alle vmbo-t gediplomeerden gelopen werd.

Voor studenten die de route 'havo na mavo' bezwaarlijk vinden wordt een mbo-niveau 4 opleiding vaak als alternatieve route naar het hbo gekozen.

De doorstroom van mbo naar hbo verschilt volgens de laatste 'Staat van het Onderwijs'; met 54% ligt de doorstroom in het domein economie en administratie het hoogst, in het domein mobiliteit en voertuigen het laagst (16%). Dat laatste domein heeft ook minder verwante opleidingen in het hbo en een grotere aansluiting met de arbeidsmarkt.

Aparte aandacht voor mbo nodig

In de stukken van de commissie onderwijsbevoegdheden staat benoemd dat er een oplossing gevonden moet worden voor de inflexibele en rigide schotten tussen sectoren en de sterke vakgerichtheid van de bevoegdheden in het VO. Een ander stelsel van bevoegdheden moet leiden tot:

- Grotere aantrekkelijkheid van het werken in onderwijs
- Structurele ruimte voor loopbaanontwikkeling binnen, tussen en naar onderwijssectoren
- Beter inspringen op veranderende onderwijsvragen en leervragen van leerlingen.

In de opdracht – en door de samenstelling van de commissie – lijkt er minder aandacht voor mbo dan voor vo. Door middel van dit whitepaper wil ik die aandacht vragen.

Het karakter van het beroepsonderwijs

Het mbo kwalificeert drievoudig:

- voor een beroep,
- voor een doorstroom naar vervolgonderwijs en
- voor burgerschap.

Waar het mbo in een grijs verleden vaak nog een echte vakschool was met vrijwel uitsluitend praktijklessen, is dat de laatste jaren veranderd. Met 'Focus op Vakmanschap' is strakker genormeerd wat studenten in het mbo moeten leren. De veranderingen zijn vooral in de breedte gekomen: sinds 2012 zijn taal en rekenen aan elk kwalificatiedossier (KD) toegevoegd. Sinds 2016 zijn er keuzedelen bij gekomen.

Hoewel elke mbo-opleiding, ongeacht niveau, een genormeerde verdeling kent tussen theoretische lessen en praktijklessen (vooral tot uiting komend in de uren voor beroepspraktijkvorming, de stage) kan grosso modo gesteld worden dat het theoretische aspect van groter belang wordt naarmate het niveau van de opleiding hoger is. Dat komt ook tot uiting in de hogere eisen die op mbo niveau 4 gesteld worden aan Nederlands en rekenen (3F in plaats van 2F) en de toevoeging van een moderne vreemde taal aan het curriculum. Met die eisen wordt het mbo gedeeltelijk vergelijkbaar met de bovenbouw havo.

Bevoegdheden in mbo

Het mbo kent een brede waaier aan mogelijkheden waarmee de docent zijn bevoegdheid kan aantonen. Binnen het laagste niveau van het mbo, de entree opleiding, worden met succes docenten ingezet die pabo hebben gedaan; zij werken over het algemeen meer kindgericht en dat is waar deze doelgroep om vraagt. Indien de docent alleen binnen het praktijkonderwijs lesgeeft, geeft deze pabo-bevoegdheid ook voldoende dekking – de docent is 'beperkt benoembaar'.

Een docent die een lerarenopleiding heeft gevolgd en daarmee een tweedegraads (of eerstegraads) bevoegdheid heeft gehaald is in het gehele mbo benoembaar, ongeacht niveau. Binnen de lerarenopleidingen is er sinds 2013 de mogelijkheid af te studeren als gespecialiseerd leraar mbo⁴. Alleen Windesheim lijkt dit aan te bieden voor docenten techniek, cijfers over het aantal gediplomeerden 'docent mbo' heb ik niet weten te traceren.

Daarnaast heeft het mbo-mogelijkheden voor zogenoemde 'zij-instromers'; het Pedagogisch Didactisch Getuigschrift (PDG, in een oudere versie de Pedagogisch Didactische Aantekening), waarmee een onderwijsbevoegdheid voor mbo kan worden gehaald die aansluit bij het eigen kennis- en opleidingsgebied.

Door het 'bevoegd gezag' (in de praktijk het management van een roc) de bekwaamheid van een aankomend docent te laten beoordelen én hieraan te koppelen dat er een PDA of PDG behaald moet worden, is een werkbare manier gevonden om beroepsbeoefenaars (vakmensen) binnen het mbo-onderwijs te halen. Willen deze zij-instromers alsnog ook een bevoegdheid voor een vo-richting halen, dan staat de lerarenopleiding voor hen open.

Uitzonderingspositie mbo

Dat het mbo een uitzonderingspositie heeft als het gaat om bevoegdheden is niet onlogisch. De 'eis' om minimaal een lerarenopleiding op hbo-niveau of wo-niveau als vooropleiding te hebben, zoals binnen het vo gesteld wordt, is aan bepaalde beroepsgroepen nou eenmaal niet te stellen; er is geen hbo-of wo-opleiding Hairstyling of Timmeren, dus er is ook geen mogelijkheid daaraan een educatieve minor te koppelen.

Het karakter van het onderwijs (het beroepsgerichte) vraagt daarom om andere mogelijkheden om docenten aan te trekken en dat is gevonden in het aantrekken van vakmensen die door middel van het PDG hun pedagogische en didactische vaardigheden kunnen uitbouwen en aantonen.

Waar in het vo het niveau van de leerling bepalend lijkt te zijn voor de bevoegdheid van de docent, kent het mbo-onderwijs een dergelijke knip niet. Ook op andere manieren, bijvoorbeeld in functieomschrijvingen, wordt geen onderscheid gemaakt tussen docenten als het gaat om de primaire onderwijstaak. Wel kent het mbo-onderwijs de functiegroep 'instructeur'; vergelijkbaar met de onderwijsassistent in het po en vo. De instructeur mag de lessen (officieel) niet zelfstandig verzorgen maar moet dit doen in samenwerking met een bevoegde docent⁵. Voor instructeurs zijn nog maar sinds 1 augustus 2018 bekwaamheidseisen opgesteld – deze functiegroep lijkt vooral ruimte te bieden aan beroepsbeoefenaars die zelf een mbo-achtergrond hebben.

Huidig onderzoek naar bevoegdheden

Om te bekijken of, en in welke mate, er veranderingen nodig zijn in het bevoegdhedenstelsel voor het mbo, is het handig een beeld te hebben van de huidige situatie.

Er is geen landelijke registratie van bevoegdheden van docenten en hun bevoegdheden – en tegen dat idee, het lerarenregister, was veel weerstand. Dit heeft als gevolg dat er geen actuele overzichten te maken zijn en moet vertrouwd worden op oudere cijfers.

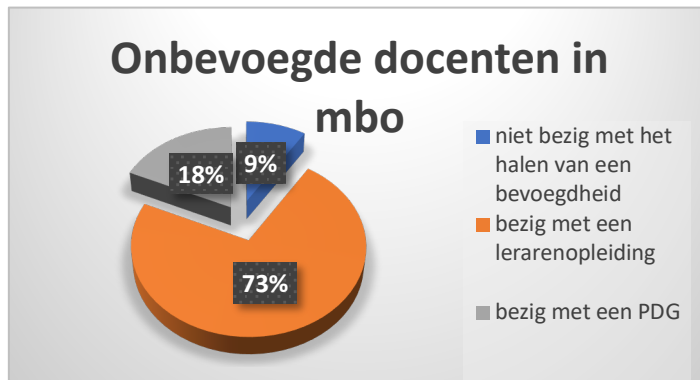
⁴ Alleen Windesheim lijkt de mogelijkheid te bieden om als mbo-docent (techniek) af te studeren. Een Google zoektocht (zoekterm 'opleiding docent mbo' gaf dit als enige mogelijkheid.

⁵ Hoewel het geen onderdeel van het onderzoek was, gaven veel respondenten aan dat in de instelling instructeurs wel degelijk zelfstandig lessen verzorgen en vaak niet significant anders werden ingezet dan docenten.

Daarnaast is een eigen, kort, onderzoek uitgevoerd door middel van een korte vragenlijst uitgezet via diverse social media. Er zijn in totaal 469 enquêtes ingevuld. Het totale docentenbestand in het mbo is circa 31.000 personen. De bevindingen vanuit de enquête zijn daarmee niet representatief en alleen indicatief.

Bevoegdheid docenten

Een van de laatste onderzoeken naar bevoegdheid van docenten in het mbo dateert uit 2011. Uit dit onderzoek bleek dat 90% van de docenten bevoegd was: 73% via een lerarenopleiding (1^e of 2^e graads) en 17% via het PDG.

Dit lijkt in lijn met het nu uitgevoerde onderzoek, waarin 9,4% van de respondenten aangaf (nog) niet bevoegd te zijn.

Overigens wordt aan die bevoegdheid wel gewerkt, meestentijds door het volgen van een lerarenopleiding (30 van de 44 antwoorden) of een PDG (10 van de 44 antwoorden). Van de onbevoegden die geen opleiding volgen (4) gaven twee aan instructeur te zijn.

Pabo-docenten in mbo

Het pabo-diploma geeft in de meeste geledingen van het mbo geen onderwijsbevoegdheid voor dat mbo, maar is een aantal jaren wel meegerekend als mbo-bevoegdheid. Dat maakt oudere cijfers rondom onbevoegde docenten in het mbo diffuus.

Er zijn relatief veel mensen met een pabo-achtergrond werkzaam in het mbo; 13% van de respondenten, 61 in absolute aantallen. Van hen heeft de overgrote meerderheid (77%, 47 personen) al een tweede bevoegdheid in de vorm van een PDG of eerste- of tweedegraads bevoegdheid. Een kleine 20% is nog bezig een dergelijke bevoegdheid te halen.

Vijf respondenten geven aan pabo te hebben gedaan en zijn niet bezig met het behalen van andere bevoegdheden. Een Master SEN, een bevoegdheid voor vormingswerk en 20 jaar ervaring in educatie wordt benoemd als bevoegdheden, maar feitelijk zijn deze respondenten niet benoembaar in het gehele mbo. Er zijn meer respondenten die aangeven op wo-niveau te hebben gestudeerd in studies die een link hebben met onderwijs: pedagogiek, onderwijswetenschappen, special educational needs, leren & innoveren. Toch leidt dit niet tot een onderwijsbevoegdheid, wat als frustrerend wordt ervaren.

Potentieel 'lek'

De redenen om werken in het mbo te verkiezen boven werken in het po of vo zijn divers. Het mbo heeft sinds 2010 getrokken aan docenten die pabo hebben afgerond; vermoedelijk omdat deze groep relatief eenvoudig in te zetten was op het verzorgen van Nederlands en Rekenen, wat toen met Focus op Vakmanschap als generiek onderdeel in alle mbo-opleidingen werd ingevoerd. Zo is sinds 2010 het aandeel po-docenten dat overstapt naar mbo behoorlijk gegroeid, en daarna op een hoger niveau gestabiliseerd.

Een van de redenen waarom het voor mensen met een pabo-achtergrond interessanter kan zijn om in het vo of het mbo te werken is de loonkloof tussen het po en de andere twee sectoren. In de

aanvangssalarissen is deze kloof niet enorm, maar door de loontredes kan het verschil oplopen tot meer dan 700 euro per maand.

Zou deze loonkloof weggehaald worden (waar de po sector hard voor strijdt) dan is het niet ondenkbaar dat een groot deel van de mbo docenten met een pabo-achtergrond teruggaat naar het onderwijs waar ze in eerste instantie voor kozen, het po. Een potentieel 'lek' voor docenten in het mbo!

Docenten met een lerarenopleiding in mbo

In 2018 is een onderzoek uitgevoerd naar medewerkers in het mbo, waaruit bleek dat 49 % van de docenten een eerste- of tweedegraads lerarenopleiding hadden voltooid. In het verkennende onderzoek dat nu is uitgezet is dat 60%. Daarnaast heeft 25,5% van de respondenten een PDG (of de voorloper, de PDA). Het aandeel docenten met een lerarenopleiding in het mbo zou dus gestegen zijn.

Van de respondenten die een lerarenopleiding hebben gedaan, heeft de overgrote meerderheid (88%) hiervan een tweedegraads bevoegdheid. Het aandeel eerstegraads bevoegde leraren is relatief klein: slechts 7% van de totale populatie. De lerarenopleiding is wel populair: van alle respondenten die bezig zijn met een studie voor een verdere bevoegdheid (125 personen) is 55,2 % bezig met een (tweede) eerste- of tweedegraads bevoegdheid.

Docenten met een PDG in mbo

Het aantal respondenten in dit onderzoek dat alleen op basis van een PDG bevoegd is – en ook niet bezig is met een andere vorm van onderwijsbevoegdheid – is vrijwel gelijk aan het cijfer in 2010: 17.2%. De doelgroep waar het PDG bij uitstek voor bedoeld was – de praktijkdocent die zelf een mbo-vooropleiding had gehad – ligt op 5.3%.

Van de 120 docenten die een PDG hebben, heeft de grote meerderheid (107) alleen dat PDG en geen andere onderwijsbevoegdheid. Deze groep mag uitsluitend in het mbo lesgeven. Met krap 23% van de gehele populatie is dat een relatief kleine groep. Dat zou een relatie kunnen hebben met het breder uitrollen van de lerarenbeurs de laatste jaren. Naast (tweede of hogere) bevoegdheden werd de beurs ook vaak ingezet om een onderwijskundige master te halen.

Masters in mbo

Een master – ook een onderwijskundige – geeft niet automatisch een bevoegdheid. Desondanks waren er veel respondenten die bij de vraag naar een bevoegdheid bij de optie 'anders, namelijk...' die master benoemden.

Achttien respondenten benoemden hun master (met name de master (special) Educational Needs), zeventien zijn nog bezig met een master, waar de master SEN aan populariteit lijkt in te boeten ten gunste van de master Leren en Innoveren.

Aanhakend op de opdracht aan de commissie onderwijsbevoegdheden om te komen tot advies omtrent een aparte bevoegdheid of specialisatie om aan de ondersteuningsbehoefte van de leerlingen in praktijkonderwijs en voortgezet speciaal onderwijs te voldoen, zou je kunnen denken dat deze expertise in het mbo al in enige mate aanwezig is.

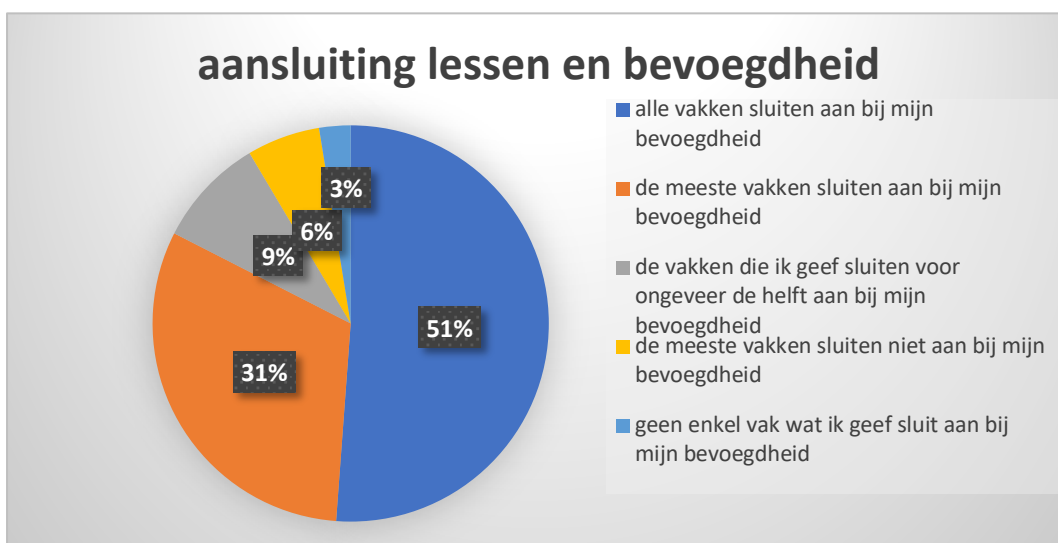
Aansluiting bij de eigen kennis

De drievoudige kwalificatie in het mbo (voor een beroep, voor een vervolgopleiding en voor de maatschappij) en de aard van het onderwijs, met een onderscheid tussen generieke delen en beroepsgerichte (praktijk) delen vraagt van de mbo-docent andere vaardigheden dan van de meer op

kennis gerichte docent in het vo. De bevoegdheidsstructuur waarbij de praktijkervaring kan leiden tot een bevoegdheid als men naast die ervaring een PDG behaalt biedt juist ruimte aan de praktisch opgeleide docent.

Volgens de arbeidsmarktbarometer van de sector uit 2018 is 26% van de docenten in het mbo een zij-instromer – met een achtergrond in het bedrijfsleven. Het zijn juist deze docenten die voor het mbo belangrijk zijn, wat ook in de beschrijving van de docent in het mbo uit 'De Staat van het Onderwijs 2020' blijkt; de koppeling die de docent kan maken met de ervaringen in de stage wordt als een belangrijk onderdeel van het onderwijs in mbo gezien. De vervolgvraag 'hoe wordt geborgd dat de ervaring van docenten in het bedrijfsleven actueel blijft?' blijft helaas onbeantwoord.

In het onderzoek is gevraagd naar de mate waarin lessen die worden verzorgd aansluiten bij de bevoegdheid die men heeft. Hieruit bleek dat slechts 51% van de respondenten uitsluitend vakken verzorgen die aansluiten bij hun onderwijsbevoegdheid.

Idealiter sluit de inzet van de docent natuurlijk volledig aan bij de bevoegdheid en expertise. In 2011 is door de inspectie onderzoek gedaan naar die aansluiting, waaruit bleek dat 85% van de docenten uitsluitend ingezet werden in hun eigen vakgebied.

Uit het onderzoek nu is een beduidend lager percentage gekomen. Als de antwoordoptie 'de meeste vakken sluiten aan bij mijn bevoegdheid' daaraan toegevoegd wordt, benaderen de bevindingen nu die van 2011 door op 82% te komen. Hoe er ook geteld wordt; de aansluiting tussen de vakken welke verzorgd moeten worden en de expertise van de docent ligt niet meer op de 85% van een aantal jaren geleden en dat is zorgelijk. Uit op- en aanmerkingen van respondenten mist men de aansluiting bij vakken als Burgerschap, Rekenen en de keuzedelen. Dit onderdeel verdient zeker nader onderzoek!

Er zou een relatie kunnen liggen tussen het relatief hoge aantal theoretische opgeleide docenten (met een lerarenopleiding) en de mix aan theoretische en beroepsgerichte (praktijk)vakken, maar dat is nu niet nader onderzocht.

Hierbij moet ook aangetekend worden dat het onderzoek van de inspectie dateert uit 2011; een tijd waarin Nederlands en rekenen als generieke vakken nog niet verplicht gesteld waren en er van keuzedelen helemaal nog geen sprake was. Destijds werd een duidelijk verschil gesignaleerd tussen algemene vakken en beroepsgerichte vakken, waar men bij de laatste vakken vaak dichter bij de eigen expertise blijft. Hoewel toen niet onderzocht, gaf men als redenen om docenten buiten hun vakgebied in te zetten de volgende mogelijkheden aan:

- tijdelijke vervanging
- arbeidsmarktperfectionen (onvoldoende aanbod van docenten in een bepaald vakgebied)
- veranderingen in curricula van opleidingen

Sinds 2011, toen de inspectie haar onderzoek naar de aansluiting van docenten met de door hen verzorgde vakken deed, is er nogal wat veranderd. Binnen een aantal vakgebieden (techniek, maar ook Nederlands) zijn er grote tekorten ontstaan in het aanbod van docenten. Ook is sindsdien het curriculum van veel mbo-opleidingen ingrijpend veranderd. Een herhaling van het destijds uitgevoerde onderzoek zou een beter beeld geven van de actuele situatie.

Mbo is geen vo, vo geen po

Uit het vooronderzoek van VOION is gebleken dat er in het vo drie typen leraren nodig waren:

- De breed pedagogische groepsleerkracht
- De vakspecialist
- De 'clusterexpert',

En daarnaast de specialisatie voor de ondersteuningsbehoefte. Aan de commissie onderwijsbevoegdheden de taak om hier een nieuw stelsel van bevoegdheden voor te ontwerpen.

Het huidige stelsel van doorstroommogelijkheden in het onderwijs is erop gericht dat er via meerdere routes doelen te behalen zijn. Het hbo is bereikbaar via de kortste weg havo-hbo, maar ook via een vmbo-mbo-hbo route. (Zie ook het schema op pagina 4).

Zonder de discussie aan te gaan over wenselijkheid en haalbaarheid van stapelen, zorgt deze routing ervoor dat bij de start van het hbo een vergelijkbaar niveau van de leerling wordt verwacht. Er zijn echter wel belangrijke verschillen in die routes én in de eisen die aan de docenten in die routes worden gesteld.

Mavo – havo – mbo

Een leerling kan het hbo bereiken door de hele havo (onderbouw plus bovenbouw) te doorlopen of door na vmbo-t (mavo) door te gaan in de bovenbouw van havo. Hierbij wordt in de onderbouw lesgegeven door hbo-geschoolde docenten en in de bovenbouw door wo-geschoolden, tweedegraads docenten in de onderbouw en eerstegraads docenten in de bovenbouw.

Een leerling kan ook het hbo bereiken door de langere weg te nemen; via het mbo. De gehele onderwijskolom kan dan worden verzorgd door hbo-geschoolden – tweedegraadsbevoegden en PDG-bevoegden. Het is het onderzoeken waard om te bekijken of er een relatie ligt met de relatief hoge uitval van mbo-ers in de doorstroom naar hbo.

Praktijkscholen

Praktijkscholen vallen deels onder het vo en deels onder het mbo (entree-opleidingen, niveau 1).

De pabo-docent heeft zich in de laagste niveaus van het vo al volop bewezen. Binnen het praktijkonderwijs van het vo is de pabo-docent een graag geziene aanvulling binnen een team en mogen relatief veel generieke vakken door deze docenten worden verzorgd.

Ook in het mbo is dat, zeker voor het onderwijs op de laagste niveaus, het geval. ECBO concludeerde al in 2012 dat van een docent in het mbo op niveau 1 en 2 andere vaardigheden worden verwacht dan van de mbo docent op niveau 3 en 4. De pabo-docent kan gezien worden als de brede pedagogische leerkracht en wordt op praktijkscholen ook als zodanig ingezet.

Vmbo en mbo

Hoewel vmbo en mbo gekoppeld lijken te zijn, is dit in de praktijk niet zo. Binnen het vmbo krijgen leerlingen, net als in de onderbouw van havo en vwo, theoretische generieke lessen. Maar binnen het vmbo zijn ook een aantal opleidingen (basis, kader, gemengd) die een relatief groot gedeelte van

de onderwijstijd invullen met praktijklessen. Toch is in het huidige stelsel ook voor deze praktijkdocenten de tweedegraads bevoegdheid vereist. Dit wordt weliswaar opgelost door te werken met instructeurs, onderwijsassistenten en gastdocenten, maar het is een logische gedachte het praktijkgedeelte van het vmbo ook open te stellen voor praktijkdocenten zoals de praktijkdocent met PDG vanuit het mbo.

Het huidige stelsel vraagt helaas van elke vmbo docent een tweedegraads bevoegdheid, daarmee de 'echte' praktijkdocent uitsluitend van de groep leerlingen die in de doorlopende leerlijn praktisch wordt opgeleid. Uitwisseling van docenten tussen vmbo en mbo is nu alleen mogelijk voor de tweedegraads bevoegde docenten – in dit onderzoek 60% van de gehele populatie. De vraag kan gesteld worden of daarmee recht wordt gedaan aan de praktische lessen.

Mbo niveau 1/2 en 3/4

Het mbo wordt vaak als een homogene groep benoemd. Maar elke docent in dat mbo weet dat er een verschil is tussen de lagere niveaus en de hogere niveaus. Lesgeven aan studenten op niveau 1 en 2 vraagt andere vaardigheden en vraagt andere pedagogische en didactische vaardigheden van de docent. Het wordt als 'vak apart' benoemd door ECBO, maar niet als zodanig gezien als het gaat om bevoegdheden van de mbo-docent (praktijkonderwijs uitgezonderd, waarin de pabo-docent beperkt benoembaar is). Kohnstein instituut heeft onderzocht dat in mbo niveau 2 meer aandacht nodig is voor het creëren van een krachtige leeromgeving en dat vormen van informeel leren in deze groep meer aandacht nodig heeft – daar waar mbo niveau 3 en 4 meer vakinhoudelijke kennis van de docent vraagt.

Naar een ander stelsel?

Kijkend naar de mogelijkheden (en moeilijkheden) van de arbeidsmarkt en de vraag vanuit de scholen en de leerlingen, is een ander bevoegdhedenstelsel niet ondenkbaar. Zonder aan het onderwijsstelsel an sich te willen komen – dat is een ander onderzoeksgebied – is een ander bevoegdhedenstelsel heel denkbaar. Dit idee behelst een aantal aspecten.

Splitsing van de pabo

Vanuit de tekorten aan leraren in het po gaan er al meerdere stemmen op om het onderscheid tussen het kleuteronderwijs en het overige basisonderwijs terug te brengen. Het zou de instroom van mannelijke pabo-studenten vergroten en meer diversiteit voor het basisonderwijs opleveren. De bevoegdheid voor het primair onderwijs zou dan (opnieuw) verdeeld kunnen worden in een kleuterbevoegdheid en een basisbevoegdheid. Deze mogelijkheid, die periodiek wordt geopperd, verdient zeker nader onderzoek.

Meer beweging binnen de onderwijsskolom voor mbo-docenten.

Binnen het vmbo begint ook een onderwijstekort zichtbaar te worden, zowel kwantitatief als kwalitatief. Daarnaast geven de huidige bevoegdheidseisen geen optimale match tussen (met name) praktijkvakken en de expertise van docenten.

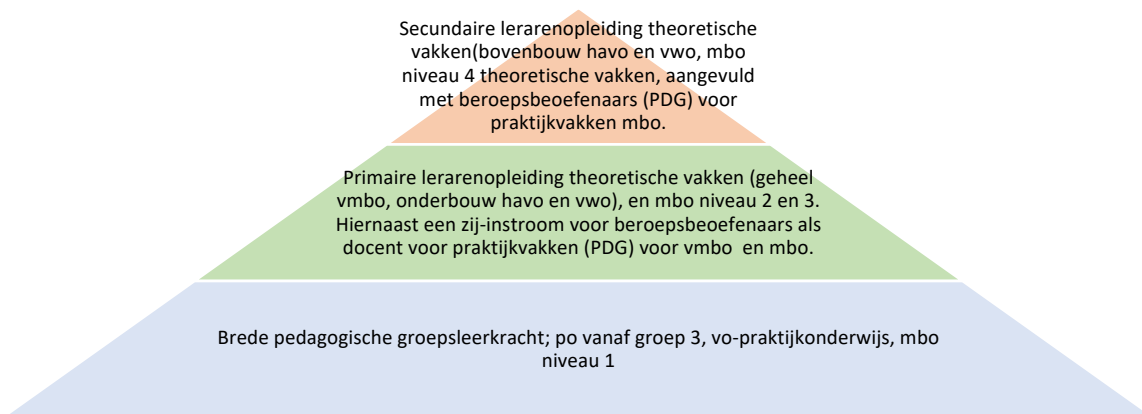
Zou het vmbo opengesteld worden voor de 'PDG-docent' dan zal waarschijnlijk niet alleen de kwaliteit van de praktijklessen verbeteren (dan immers verzorgd door mensen uit die beroepspraktijk) maar kan het vmbo ook putten uit een grotere vijver van potentiële docenten, en wordt het realiseren van doorlopende leerlijnen vmbo-mbo eenvoudiger.

Een alternatief bevoegdheden stelstel zou er als volgt uit kunnen zien:

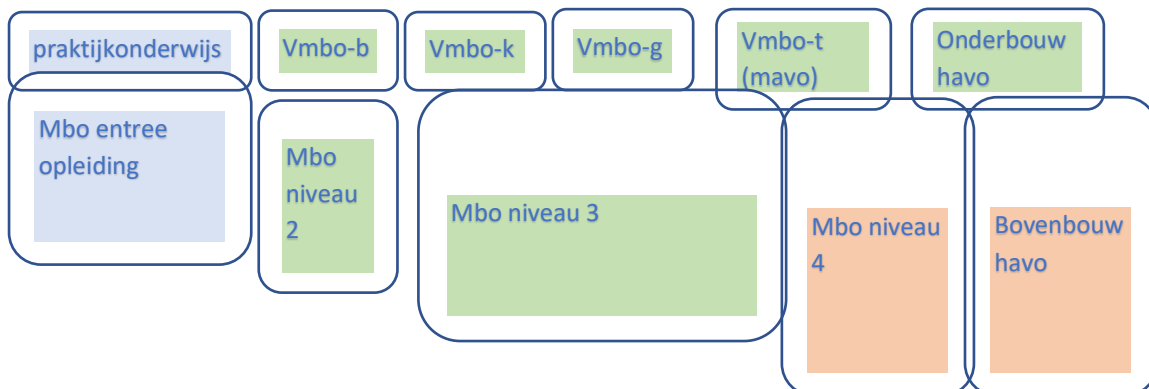
- Een herinrichting van de pabo-opleiding waarbij de pabo zich concentreert op de leerling vanaf groep 3. Of, en zo ja hoe, de huidige opleidingen onderwijsassistent en de opleidingen

kinderopvang op mbo-niveau 4 worden geïntegreerd binnen een nieuw te vormen 'jongere kind pabo' is aan de po-sector om nader te bestuderen. Praktisch is een verschuiving van het kleuteronderwijs naar het vo en mbo is eenvoudig te realiseren – waar elke pabo-student nu een kleuterstage moet doen, is het ook denkbaar dat in plaats hiervan een vo/mbo stage wordt gedaan. Door de pabo ook te richten op deze groep, ontstaat de brede pedagogische groepsleerkracht; een docent die inzetbaar is in het po en de lagere niveaus vo en mbo.

- Voor het vervolgonderwijs na po moet per schoolsoort gekeken worden naar de verhouding tussen theoretische vakken en praktijkvakken. Voor theoretische vakken blijft de wens dat dit verzorgd wordt door docenten die een lerarenopleiding op hbo-niveau hebben afgerond. Voor praktijkvakken geldt dat deze vermoedelijk rijker en beter verzorgd kunnen worden als hiervoor docenten uit die praktijk worden ingezet – de PDG-docent.
- Op de niveaus waar het cognitieve vermogen van de leerlingen hoger ligt (de bovenbouw van het vo, mbo niveau 4) zou het passend zijn ook van de docent een hoger kennisniveau te verwachten; vergelijkbaar met de eerstegraads bevoegdheid. Voor het mbo blijft dan wel gelden dat voor de praktijkvakken ook praktijkdocenten (PDG-docenten) ingezet moeten worden.

Door een sterkere koppeling te leggen tussen het niveau van de leerling en het soort les wat verzorgd moet worden (beroepsgericht of algemeen) en door ruimte te scheppen voor praktijkdocenten om les te geven in een bredere vorm (binnen meerdere vormen van onderwijs), kan de mobiliteit van docenten vergroot worden; bredere inzet binnen de onderwijskolom in te zetten (de vmbo-docent is ook inzetbaar in mbo en andersom) en meer mogelijkheden om de doorlopende leerlijnen in te zetten.

(De kleuren voor de diverse opleidingsvormen komen overeen met de bevoegdheid zoals in de piramide beschreven.)

Tot slot

Het mbo is belangrijk voor de Nederlandse economie. Circa 40% van alle Nederlanders heeft het mbo-niveau als hoogst genoten opleiding. Het mbo is daarnaast gekoppeld aan zowel het voortgezet onderwijs als aan het hoger beroepsonderwijs. Deze grote groep niet meenemen in een onderzoek naar bevoegdheden of in een herziening van het stelsel zou in mijn ogen een gemiste kans zijn.

Daarnaast hebben we in Nederland momenteel te maken met een groeiend tekort aan leraren en blijkt voor die leraren de mobiliteit binnen de sector beperkt te zijn. Docenten met een bevoegdheid voor de ene sector moeten vaak weer de schoolbanken in om les te mogen geven in een andere sector. Niet alleen is dat een negatieve prikkel op arbeidsmobiliteit, het is vaak ook onnodig. Typierend was een docent die aangaf pabo te hebben afgerond, om Nederlands te mogen geven in mbo daar nog een PDG aan had toegevoegd, een master SEN had gehaald en nu geen les mocht geven in een doorlopende leerlijn mavo-mbo niveau 4 – de tweedegraads bevoegdheid ontbrak immers. Het is dit soort ‘krommigheid’ die ik met dit whitepaper wilde aantonen.

Een verkennend onderzoek heeft als kenmerk dat het zoekt naar gebieden waar nader onderzoek te verrichten is. Er zijn er een aantal aangestipt in dit whitepaper – ik zou graag een bijdrage leveren aan nader onderzoek. Bijvoorbeeld naar de inzet van docenten op vakken – is het inderdaad zo dat de PDG-docent alleen ingezet wordt op praktijkvakken? In welke mate sluit de bevoegdheid écht aan bij de vakken – en niet alleen, zoals nu gevraagd, in de optiek van de respondent?

Dit stuk is, zoals in de achtergrond beschreven, vooral bedoeld om de commissie Onderwijsbevoegdheden erop te wijzen dat een stelselwijziging in bevoegdheden niet alleen voor vo moet gelden. De pabo-bevoegden worden immers ook ingezet in vo en mbo en een PDG-bevoegd docent, nu alleen inzetbaar in mbo, kan een belangrijke bijdrage leveren aan het onderwijs in vo. Dit stuk is dan ook mede een oproep aan die commissie: kijk naar bevoegdheden binnen de gehele onderwijskolom en niet alleen naar het vo. Alleen met een werkelijke herziening van het bevoegdhedenstelsel kan een duurzame inzetbaarheid van docenten worden bereikt!

Mijn dank aan de respondenten en aan de mensen die de eerste versie van dit stuk van commentaar hebben voorzien.

Voor vragen, op- en aanmerkingen ben ik bereikbaar.

Jet Idskes
Mei 2020
www.jetidskes.nl

Gebruikte literatuur en bronnen

ABF research in opdracht van de stichting Onderwijsarbeidsmarktfonds MBO onder begeleiding van de MBO-Raad (2018) *Medewerkers in het mbo – omvang en kenmerken van werkgelegenheid en dynamiek*

AOb (2019) *Leraren over Ruim Baan voor Leraren; onderzoek naar de mening van leraren in po, vo en mbo over het advies van de Onderwijsraad*

Centerdata (2018) *IPTO: bevoegdheden en vakken in het VO*

Commissie Onderwijsbevoegdheden, website via www.onderwijsbevoegdheden.nl

Groenenberg, R. & Hermanussen, J. (2012 - ECBO) *Docent in mbo niveau 1 of 2, een vak apart*

Idskes, J. (2020) Onderzoek uitgevoerd via Survio 30-4-2020 tot 11-4-2020 *Bevoegdheden mbo docenten*

Inspectie voor het Onderwijs (2012) *Onderzoek bevoegdheden docenten 2011*

Inspectie voor het Onderwijs (2014) *Onbevoegd lesgeven in het voortgezet onderwijs – een onderzoek naar de rechtvaardigingsgronden*

Inspectie voor het Onderwijs (2020), *De Staat van het Onderwijs 2020*

MBO-Raad (2020) *Beroepsbeeld mbo-docent*

Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen (2018) *Mobiliteit van leraren tussen onderwijssectoren*

Onderwijsraad (2018) *Advies 'Ruim baan voor leraren'*

Onderwijs in cijfers, website geraadpleegd 10-5-2020

Researchnet (2011) *Monitor convenant leerkracht 2010, eindrapport*

Salupete et al (2019) *Arbeidsmarktbarometer po, vo en mbo 2018-2019*

VOION (2020) *Naar een stelsel met toekomst – bouwstenen voor een toekomstbestendig bevoegdhedenstelsel voortgezet onderwijs*